

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут права
Кафедра конституційного права та галузевих дисциплін

07-02-27

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
проректор з науково-педагогічної,
методичної та виховної роботи
_____ О.А. Лагоднюк
« ____ » _____ 2020 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Program of the Discipline
Історія держави і права зарубіжних країн
HISTORY OF THE STATE AND LAW OF FOREIGN COUNTRIES
(шифр і назва навчальної дисципліни)
(name of the discipline)

спеціальність   Право
specialt   Law

_____

(шифр і назва спеціальності)
(code and name of the specialty)

Рівне 2020

Робоча програма навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Право» за спеціальністю «Право» денної та заочної форм навчання. Рівне: НУВГП, 2020, 16 с.

Розробники: Панкевич І.М., професор кафедри конституційного права та галузевих дисциплін; Давнюк Ю.В., асистент кафедри конституційного права та галузевих дисциплін

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри конституційного права та галузевих дисциплін.

Протокол від «22» січня 2020 року № 5.

Завідувач кафедри конституційного права та галузевих дисциплін _____ І.В. Міщук
«22» січня 2020 року.

Керівник групи забезпечення спеціальності 081 «Право» _____ В.І. Кафарський

Схвалено науково-методичною радою з якості ННІ права
Протокол № 4 від «22» січня 2020 року.

Голова науково-методичної ради з якості ННІП _____ В.І. Цимбалюк
(підпис)

«22» січня 2020 року.

ВСТУП

«Історія держави і права зарубіжних країн» є однією з базових юридичних дисциплін. Вона відіграє провідну роль в ознайомленні майбутніх юристів із світовою політичною та правовою культурою, дає можливість краще зрозуміти сучасні державотворчі і правотворчі процеси. Історія держави і права зарубіжних країн оперує безліччю конкретних фактів про події в політико-правовому житті, діяльність держав, урядів, класів, партій, акумулює величезний державно-правовий досвід минулих епох.

Анотація

Навчальна дисципліна «Історія держави і права зарубіжних країн» є нормативною дисципліною, що викладається на 1 курсі у 2 семестрі в обсязі 150 годин. Форма підсумкового контролю – залік. Навчальна дисципліна «Історія держави і права зарубіжних країн» має на меті ознайомлення студентів з аспектами з 11-ти тем і вивчається протягом одного семестру. В процесі вивчення цієї навчальної дисципліни ознайомлення з загальними закономірностями виникнення і розвитку держав, найважливішими історико-правовими та історичними фактами в житті зарубіжних країн, визначними пам'ятками права, юридичною термінологією. Даний курс сприяє загальному розвитку студентів, розвитку їхньої свідомості і формування політичної та правової культури.

Навчальна дисципліна «Історія держави і права зарубіжних країн» знаходиться у тісному зв'язку з Теорією держави і права, Конституційним правом зарубіжних країн ін.

Основними формами вивчення навчальної дисципліни є лекції, практичні заняття, самостійна робота, поточний і підсумковий контроль. Важливим для засвоєння студентами навчального матеріалу є вивчення рекомендованих у програмі нормативних актів, дотримання вимог та рекомендацій, які ставляться науково-педагогічними працівниками кафедри.

Ключові слова: історія, держава, право, зарубіжні країни, державність, антична держава, суспільний лад.

Annotation

The course "History of the State and Laws of Foreign Countries" is a normative discipline taught in a 90 semester course in 1 semester. Form of final control - credit. The course "History of the State and Laws of Foreign Countries" aims to familiarize students with aspects of 8 topics and is studied over one semester. In the process of studying this discipline, familiarization with the general laws of the emergence and development of states, the most important historical and legal and historical facts in the life of foreign countries, prominent monuments of law, legal terminology. This course contributes to the overall development of students, the development of their consciousness and the formation of political and legal culture. The course "History of the State and Law of Foreign Countries" is

closely related to Theory of State and Law, the Constitutional Law of Foreign Countries, etc. The main forms of study of the discipline are lectures, practical classes, independent work, current and final control. It is important for students to learn the study material is the study of the normative acts recommended in the program, compliance with the requirements and recommendations put by the scientific and pedagogical staff of the department.

Keywords: history, state, law, foreign countries, statehood, ancient state, social order.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 08 «Право»	Нормативна	
	Спеціальність 081 «Право»		
Модулів – 1		Рік підготовки: 1 курс	Рік підготовки: 1 курс
Змістових модулів – 2		Семестр: 2-ий	Семестр: 2-ий
Загальна кількість годин – 150		Лекції – 30 год.	Лекції – 2 год.
	Практичні - 22 год.	Практичні – 12 год.	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 5	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Самостійна робота – 98 год.	Самостійна робота – 136 год.
		Форма контролю - залік	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 36% до 64%;
заочної форми навчання – 9 % до 91%

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. Метою викладання дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» є загальна і спеціальна.

Загальна мета передбачає:

1. Формування у студентів науково обґрунтованих уявлень про проблематику історію держави і права зарубіжних країн.

2. Ознайомити студентів з основами історії держави і права зарубіжних країн, а також надати їм вміння роботи з міжнародно-правовими джерелами, їх аналізу і тлумачення.

Спеціальна мета передбачає:

1. Формування у студентів теоретично і емпірично обґрунтованих уявлень про історію держави і права зарубіжних країн.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

2. Засвоєння основних етапів розвитку державності різних народів на різних етапах розвитку, починаючи з IV тис. до н.е. і до наших днів.

3. Ознайомлення із світовою політичною та правовою культурою, знання якої дозволяє краще розуміти сучасні державо і правотворчі процеси.

4. Дослідження історичних засад таких галузей права як конституційне, кримінальне, цивільне та суміжні з ними галузі права, ознайомитись з визначними пам'ятками правової культури, вміти аналізувати їх.

Після вивчення курсу «Історія держави і права зарубіжних країн» студент повинен:

Знати:

-основні етапи розвитку держави і права зарубіжних країн, становлення та розвиток органів державної влади і управління в різні періоди історії, еволюцію та розвиток галузей права.

Уміти:

-самостійно вивчати окремі питання дисципліни, аналізувати законодавчі акти, формулювати і обґрунтовувати теоретичні висновки і узагальнення.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль I.

Змістовний модуль 1. Історія держави і права зарубіжних країн як навчальна дисципліна. Історія держави і права Стародавнього та Античного світу.

Тема 1. «Держава і право стародавнього Єгипту»

1. Утворення держави в стародавньому Єгипті.
2. Суспільний лад .

- На
во
та
3. Державний устрій.
  4. Джерела та основні риси права.

Тема 2. «Рабовласницька держава і право в стародавньому Вавілоні»

1. Утворення держави.
2. Суспільний лад.
3. Державний устрій.
4. Джерела та основні риси права.

Тема 3. «Держава і право стародавньої Індії»

1. Утворення держави.
2. Суспільний лад.
3. Поділ населення на касти .
4. Державний лад.
5. Право.

Тема 4. «Зародження державності в стародавній Греції».

1. Загальне поняття про античні держави.
2. Греція «гомерівської доби». Утворення держави в Афінах.
3. Реформи Тесея.
4. Реформи Солона .
5. Реформи Клісфена. Звуження демократичних перетворень.
6. Реформи Ефіальта і Перікла.

Тема 5. «Суспільний та державний лад Афінської держави та Стародавньої Спарти»

1. Суспільний лад Афінської держави.
2. Суспільний лад Спартанської держави.
3. Повноваження народних зборів, ради 500, ареопагу в Афінах.
4. Повноваження архонтів, ареопагу, колегії 10 стратегів в Афінах.
5. Державний устрій Спартанської держави.
6. Реформи Лікурга.

Тема 6. «Виникнення держави у Римі»

1. Організація римського суспільства до утворення держави (до VI ст. н.е.).
2. Утворення держави.
3. Реформи Сервія Тулія.
4. Періодизація історії держави і права стародавнього Риму.

Національний університет водного господарства та природокористування

Тема 7. «Суспільний і державний устрій Римської держави в період республіки»

»

1. Суспільний устрій.
2. Види народних зборів.
3. Характеристика і функції сенату,
4. Характеристика і функції магістратури.
5. Місцеве управління у Давньому Римі.

Тема 8. «Римське право періоду республіки та періоду монархії»

1. Загальна характеристика джерел права.
2. Закони XII таблиць (історія створення, зміст, значення).
3. Едикти магістратів.
4. Діяльність римських юристів.
5. Кодифікація Юстиніана.

Змістовний модуль №2. Історія держави і права Середніх віків та нового і новітнього часу

Тема 9. «Основні пам'ятки Європейського феодального права»

1. Формування та основні тенденції розвитку феодального права європейських країн.
2. Рецепція римського права.
3. Канонічне право.
4. Міське право.
5. Велика Хартія вольностей 1215 року як пам'ятка права.
6. Великий березневий ордонанс 1357 року.
7. Саксонське зеркало 1225 року.

Тема 10. «Арабський халіфат»

1. Виникнення і розвиток Арабського халіфату.
2. Суспільний устрій.
3. Державний лад.
4. Мусульманське право: загальна характеристика.
5. Структура мусульманського права.
6. Мусульманське право і практика. Мусульманські суди.

Тема 11. «Основні тенденції державно-правового розвитку Англії та Франції у новий час. Буржуазні революції»

1. Поняття нового часу.
2. Причини та передумови буржуазних революцій.
3. Основні етапи англійської буржуазної революції.
4. «Акт про краще забезпечення свободи підданого і про попередження заточень за морями».

5. Основні етапи Французької буржуазної революції 1789-1794 років.
6. Декларація прав людини і громадянина 1789 року. Конституція 1791 року.
7. Декларація прав людини і громадянина 1793 року.

Тема 12. «Державно-правовий устрій Франції у 1795-1870 рр.»

1. Термідоріанський переворот. Конституція 1795 року.
2. Імперія Наполеона I. Конституція 1799 року. 3.
3. Реставрація Бурбонів. Проголошення республіки.
4. Конституція 1848 року.
5. Державний переворот 1848 року. Друга імперія.

Тема 13. «Утворення Сполучених Штатів Америки. Конституційний розвиток США в новий час»

1. Заснування та соціально-економічний розвиток північноамериканських колоній.
2. Війна за незалежність 1775-1783 років та утворення США.
3. Континентальний конгрес та Декларація незалежності США 1776 року.
4. Статті конфедерації 1781 року. Конституція США
5. 1787 року.
6. Перший цикл поправок до Конституції США («Біль про права» 1791 року).

Тема 14. «Державно-правовий розвиток США наприкінці XIX століття»

1. Соціально-економічний розвиток США наприкінці XIX століття.
2. Утворення федерального державного апарату.
3. Громадянська війна 1861-1865 років: причини та наслідки.
4. Закон «Про гомстеди» 1862 року. «Прокламація про звільнення рабів» від 1 січня 1863 року.
5. Державний лад наприкінці XIX століття.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л.	п.	лаб.	інд.	с.р.		л.	п.	лаб.	інд.	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
<i>Змістовний модуль 1. Історія держави і права зарубіжних країн як навчальна дисципліна. Історія держави і права Стародавнього та Античного світу.</i>													
Тема 1. Держава і право стародавнього Єгипту.	11	2	2			7	8	1				7	
Тема 2. Рабовласницька держава і право в стародавньому Вавілоні.	11	2	2			7	8	1				7	
Тема 3. Держава і право стародавньої Індії.	11	2	2			7	11	1				9	
Тема 4. Зародження державності в стародавній Греції.	11	2	2			7	11		1			9	
Тема 5. Суспільний та державний лад Афінівської держави та Стародавньої Спарти.	10	2	1			7	11		1			9	
Тема 6. Виникнення держави у Римі.	10	2	1			7	12		1			12	

Тема 7. Суспільний і державний устрій Римської держави в період республіки.	10	2	1			7	9	1				9
Тема 8. Римське право періоду республіки та періоду монархії	10	2	1			7	9	1				9
Разом Змістовий модуль 1	84	16	12			56	79	6				71
Змістовний модуль №2. Історія держави і права Середніх віків та нового і новітнього часу												
Тема 9. Основні пам'ятки Європейського феодального права.	11	2	2			7	11	1				9
Тема 10. Арабський халіфат.	11	2	2			7	12	1				12
Тема 11. Основні тенденції державно-правового розвитку Англії та Франції у новий час. Буржуазні революції.	11	2	2			7	11	1				9
Тема 12. Державно-правовий устрій Франції у 1795-1870 рр.	13	4	2			7	11	1				9
Тема 13. Утворення Сполучених Штатів Америки. Конституційний розвиток США в новий час.	10	2	1			7	12	1				12
Тема 14. Державно-правовий розвиток США наприкінці XIX століття.	10	2	1			7	14	1				14
Разом Змістовий модуль 2	66	14	10			42	71	6				65

Всього	Національний університет водного господарства та природокористування	150	30	22			98	150	12				136
---------------	--	------------	-----------	-----------	--	--	-----------	------------	-----------	--	--	--	------------

5. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№	Назва теми	К-сть годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Тема 1. Держава і право стародавнього Єгипту.	2	
2.	Тема 2. Рабовласницька держава і право в стародавньому Вавілоні.	2	
3.	Тема 3. Держава і право стародавньої Індії.	2	1
4.	Тема 4. Зародження державності в стародавній Греції.	2	1
5.	Тема 5. Суспільний та державний лад Афіняської держави та Стародавньої Спарти.	1	1
6.	Тема 6. Виникнення держави у Римі.	1	1
7.	Тема 7. Суспільний і державний устрій Римської держави в період республіки.	1	1
8.	Тема 8. Римське право періоду республіки та періоду монархії	1	1
9.	Тема 9. Основні пам'ятки Європейського феодального права	2	1
10.	Тема 10. Арабський халіфат	2	1
11.	Тема 11. Основні тенденції державно-правового розвитку Англії та Франції у новий час. Буржуазні революції	2	1
12.	Тема 12. Державно-правовий устрій Франції у 1795-1870 рр.	2	1
13.	Тема 13. Утворення Сполучених Штатів Америки. Конституційний розвиток США в новий час.	1	1

14.	Тема 14. Державно-правовий розвиток США наприкінці XIX століття.	1	1
	Всього	22	12

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1.	Тема 1. Держава і право стародавнього Єгипту.	7	7
2.	Тема 2. Рабовласницька держава і право в стародавньому Вавілоні.	7	7
3.	Тема 3. Держава і право стародавньої Індії.	7	9
4.	Тема 4. Зародження державності в стародавній Греції.	7	9
5.	Тема 5. Суспільний та державний лад Афінської держави та Стародавньої Спарти.	7	9
6.	Тема 6. Виникнення держави у Римі.	7	12
7.	Тема 7. Суспільний і державний устрій Римської держави в період республіки.	7	9
8.	Тема 8. Римське право періоду республіки та періоду монархії	7	9
9.	Тема 9. Основні пам'ятки Європейського феодалного права.	7	9
10.	Тема 10. Арабський халіфат.	7	12
11.	Тема 11. Основні тенденції державно-правового розвитку Англії та Франції у новий час. Буржуазні революції.	7	9
12.	Тема 12. Державно-правовий устрій Франції у 1795-1870 рр.	7	9
13.	Тема 13. Утворення Сполучених Штатів Америки. Конституційний розвиток США в новий час.	7	12
14.	Тема 14. Державно-правовий розвиток США наприкінці XIX століття.	7	14
	Всього	98	136

7. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Науковими та методичними основами викладання дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» є системний підхід. Методологія вивчення дисципліни і оцінювання знань слухачів заснована на індивідуально-диференційованому навчанні.

Контроль за рівнем засвоєння знань здійснюється шляхом застосування різних форм опитування, написання контрольних робіт на семінарських заняттях, проведення модульних контролів, складання заліку.

При виставленні оцінок (балів) враховуються, насамперед, знання, розуміння й уміння аналізувати конкретні ідеї.

Під час вивчення дисципліни буде проводитись:

Основними методами навчання є:

1. лекції;
2. практичні завдання;
3. наукова робота;
4. самостійна робота;
5. ситуаційні завдання;
6. круглі столи.

8. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Оцінювання результатів поточного контролю проводиться у розрахунку від 0 до 100 балів. Основними методами оцінювання є:

1. аналіз усних відповідей;
2. виконання практичних завдань.

Оцінювання виконання завдань здійснюється за такими критеріями (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленими до цілого числа):

0% - завдання не виконано;

40% - завдання виконано частково, висновки не аргументовані і не конкретні, звіт підготовлено недбало;

60% - завдання виконано повністю, висновки містять окремі недоліки, судження студента не достатньо аргументовані, звіт підготовлено з незначним відхиленням від вимог;

80% - завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки несистемного характеру ;

100% - завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

9. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ
Поточне тестування та самостійна робота

													Всього
Змістовий модуль №1						МК 1	Змістовий модуль №2					МК 2	
T1	T2	T3	T4-T5	T6-T7	T8	20	T9	T10	T11	T12	T13-T14	20	
5	5	5	5	5	5		5	5	5	5	10		

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національної шкалою	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	відмінно	зараховано
82-89	добре	
74-81	задовільно	
64-73		
60-63		
35-59	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

10. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія держави і права зарубіжних країн» для студентів спеціальності 081 «Право» денної та заочної форм навчання / Панкевич І.М., Давнюк Ю.В. – Рівне: НУВГП, 2019. – 20 с. /URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/16600/1/07-02-65%20%281%29.pdf>

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Всеобщая история государства и права. / Под ред. К. Батыра - М., 1998.
2. История государства и права зарубежных стран. / Под ред. П. Галанзы - М., 1963. - Т. 1.
3. История государства и права зарубежных стран. / Под ред. П. Галанзы, О. Жидкова. - М., 1969.-Т. 2.
4. История государства и права. В 3-х томах. / Под ред. П. Галанзы, З. Черниловского. - М., 1949, 1951, 1961.
5. Перетерский И. Всеобщая история государства и права. - М., 1945.
6. Страхов М. Всесвітня історія держави і права. Випуск перший: Держава і право Стародавнього світу: Учбовий посібник. -Харків, 1994.
7. Федоров К. Історія держави і права зарубіжних країн - К., 1999.
8. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права: В 2-х т. / Под ред. К. Батыра и Е. Поликарповой. -М., 1996.
9. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. - М., 1961.
10. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. / Под ред. З. Черниловского. -М., 1996.
11. Черниловский З. Всеобщая история государства и права. М., 1983.
12. Шевченко О. Історія держави і права зарубіжних країн. Курс лекцій. - К., 1997.
13. Панкевич І. Виборче право та виборчі практики на західноукраїнських землях в першій половині ХХ століття // Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Nr 9. Edycja Bydgosko-Lwowska. Prawo. Samorząd terytorialny. Ekonomia. Bydgoszcz, 2016. – S. 69-78.

Допоміжна література:

1. История государства и права. Словарь-справочник / Под. ред. М. Сизикова. - М., 1997.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства. - К., 1996.
3. Юридична енциклопедія. - Т. 1-6 - К., 1998 – 2004.
4. Інші підручники і посібники, додаткова література
5. Авдеев В. История Древнего Востока. - М., 1983.

6. Барг М. Великая английская революция в портретах ее деятелей. — М., 1991.
7. Барг М. Проблемы социальной истории в современной западной медиевистике. - М., 1973.
8. Батыр К, Громаков Б., Селезнев Н., Федькин Г., Черниловский З. История буржуазного государства и права (1640—1917). - М., 1964.

Інформаційні джерела:

1. Беляев Е. Арабы, ислам и арабский халифат в раннее средневековье. - М., 1965. URL: <https://www.twirpx.com/file/1069335/>
2. Бойченко Г. Конституция Соединенных Штатов Америки. Толкование и применение в эпоху империализма. - М., 1959. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie13958.html>
3. Галкин А. Германский фашизм. - М., 1989. URL: http://scepsis.net/library/id_2735.html
4. Всемирная история. От Венского Конгресса до наших дней (1815—1910) / Под. ред. Кареева Н. и Лозинского С. - Спб., 1910. URL: <https://www.twirpx.com/file/1699878/>
5. Гутнова Е. Возникновение английского парламента. - М., 1959. URL: <https://www.twirpx.com/file/1370625/>
6. История Древнего Рима. - М., 1971. URL: https://mipt.ru/education/chair/liberal_arts/courses/culture/a_4t332j.php
7. История Древней Греции. - М., 1962. URL: http://yanko.lib.ru/books/hist/hist_old_greec-kuz-a.htm
8. Катрин В. Государство и право Древнего Рима. - К., 1974. URL: <http://be5.biz/pravo/i004/4.html>
9. Кечекьян С. Государство и право Древней Греции. - М., 1963. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie39191.html>